

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСЕМИ "CUP" В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ТА КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто когнітивну й семантичну структуру лексеми "cup" в англійській мові з точки зору її системно-структурних парадигматичних та синтагматичних зв'язків, з'ясовано моделі семантичної та словотвірної деривації, конверсії тощо. Визначено її культурно-семантичні кореляти в англійській мовній картині світу.

Особливістю сучасного етапу розвитку лінгвістичної думки є перехід до антропоцентричної парадигми. Мова розглядається як продукт культури, як її важлива складова частина й умова існування, як чинник формування культурних кодів. Мова не тільки відображає реальність, але й інтерпретує її, створюючи особливу реальність, у якій живе людина [1: 3-6]. Дослідження лексичного складу будь-якої мови є надзвичайно важливим. Саме слова, спосіб їх номінації, парадигматичні та синтагматичні стосунки, стилістичний аспект, конотація та прагматика мовних одиниць стали об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних вчених (Ю.Д. Апресян, А.А. Уфимцева, О.С. Кубрякова, А. Вежицька, В.Г. Гак, В.Н. Теля, О.О. Тараненко, І.О. Голубовська та інші). О.А. Шенделева зазначає: "Семантичні та структурно-семантичні зв'язки слів відображають актуальні для людини й соціуму зв'язки та відносини між предметами і явищами дійсності, її реальними й ідеальними об'єктами і, тим самим, передають особливості національного світосприйняття, даючи індивідууму моделі світобачення і світорозуміння" [2: 74].

Метою статті є розгляд семантичної структури лексеми "cup" в англійській мові. У статті реалізовано такі завдання – простежити системно-структурні аспекти лексеми "cup", визначити моделі метафоричного та метонімічного перенесення в процесі розвитку полісемії, способи морфологічної деривації, фразеологічні й культурно-семіотичні кореляти лексеми.

Словники подають лексему "cup" як полісемічне утворення, виділяючи до шістнадцяти лексико-семантичних варіантів [3; 4; 5; 6; 7]. Структурне значення слова визначається його співвідношенням з іншими словами, парадигматичними й синтагматичними зв'язками. "Слова в мові існують не ізольовано. Вони об'єднані за спільністю значень у групи, мікросистеми. Кожне слово в своїй мікросистемі має певне місце, і його значеннєвість визначається цим місцем, бо семантичний зміст слова зумовлений відношеннями, які формуються в сітці протиставлень даного слова іншим словам цієї ж мікросистеми" [8: 210]. Щодо відношень смислової подібності лексема "cup" входить у синонімічний ряд з іншими словами, що позначають "умістище для пиття". Цей синонімічний ряд складається зі слів *mug, jug, tankard, stein, toby, pot, beaker* [9: 869]. Усі ці синоніми є частковими, різняться відтінками значень і належать до семантичної синонімії. *Jug, pot* позначають більше умістище, ніж посуд для пиття, *mug* більшу за розміром варіацію, *beaker, tankard, stein, toby* використовуються для номінації специфічного посуду для пива, вина. Словники не фіксують антонімічного протиставлення лексеми "cup". Гіперонімом щодо неї виступає поняття "dishes". Гіпонімами – *plate, jug, pot, bowl* і под. Зазначена лексема входить до лексико-семантичного поля "умістища" в складі лексико-семантичної групи "посуд", мікросистеми "невелике умістище для пиття". За синтагматичною ознакою більшість значень лексеми "cup" є вільними. Семема "cup" = "життя, доля, улюблене заняття, перебувати в стані сп'яніння" є фразеологічно зв'язаними. Інші значення не мають конструктивних обмежень.

З точки зору когнітивної семантики лексема "cup" вміщує конкретні наочні, зовнішні характеристики; передаючи конкретно-чуттєвий, предметний образ-артефакт. Концепт, який реалізується в слові "cup", може бути проілюстрований за допомогою малюнку. Як зазначає Н.Н. Болдирев: "Категоризація – це одне з базових понять когнітивної лінгвістики, яке розкриває загальні принципи процесу пізнання та формування знань – того, як ми пізнаємо оточуючий світ і в якій формі та яким чином ми зберігаємо отримані знання... Стикаючись з новим об'єктом у реальному світі, ми співвідносимо його з нашими знаннями, знаходимо йому місце серед наявних уявлень про категорії об'єктів" [10: 66]. У повсякденному житті ми категоризуємо об'єкти автоматично. Завдяки цьому може скластися враження, що предмети об'єднуються в класи незалежно від нашого мислення, а самі категорії існують у природі. Проте це твердження є досить суперечливим. Особливо яскраво різниця в категоризації виявляється в мові. Називаючи квітку номінатор в англійській мові вважає мотивуючою ознакою її подібність до чашки (*buttercup*), в українській мові в основу мотивації покладено колір (*жовтець*). Побачивши перед собою об'єкт, який відповідає нашим уявленням про "чашку", ми відповідно іменуємо його. Однак подальша деталізація вже вимагає певних зусиль. Важко провести чітке розмежування між "cup", "mug", "stein", "tankard". Проте всі ці об'єкти до певної міри можуть бути описані як "cup". Лексема "cup" є прототиповою, надає найбільш узагальнене розуміння "маленького умістища для пиття", на відміну від інших членів синонімічного ряду [9: 869], що варіюються за певними ознаками. Вона виступає центральним елементом категорії, що містить у собі найбільшу кількість характерних ознак. У горизонтальному аспекті категоризації лексема "cup" корелює з іншими назвами посуду (*pot, jug, bowl, plate*), які знаходяться на одному з нею рівні. Одночасно "cup" співвіднесена з різними за ступенем категоріями абстракції. Якщо вважати, що "cup" знаходиться на базовому категоріальному рівні, то вищим рівнем стосовно неї виступає категорія "посуд", відповідно на субординатному рівні знаходяться назви об'єктів, які є варіаціями базової чашки.

В усіх проаналізованих нами словникових статтях можемо виділити первинну немотивовану семему зі значенням "маленьке умістище для пиття". Слово "cup" для позначення цього референта з'являється в давньо-англійський період у формі *cupre* як запозичення пізнолатинського *cupre* – "чаша", від латинського "cupre" – "бочка". Латинське ж *cupre* виводиться від праіндоевропейського **keup* "порожняна" [3: 350].

Усі інші лексико-семантичні варіанти лексеми "cup" можемо вважати результатами вторинної номінації. З точки зору аналізу вторинної номінації є сенс згрупувати семему, що подані в словникових статтях за принципом мотивування – метафоричного/метонімічного перенесення (або семантичний тип перенесення за класифікацією О.І. Блінової [11: 31]) та конверсію.

Найбільш продуктивним є перенесення значення за формою та функцією. Когнітивна метафора виникає у тому разі, якщо семема з вихідної концептуальної сфери "посуд" шляхом перенесення значення описує іншу концептуальну сферу

(наприклад, "квіти"). Можемо сказати, що метафора – це розуміння однієї концептуальної сфери засобами іншої. Якщо дві сфери пов'язані метафоричним переосмисленням, у цьому випадку реалізується метафорична модель, яка є "схемою зв'язку між двома поняттєвими сферами, яку можливо представити певною формулою: "X – це Y" [12: 64]. М. Блек називає такий погляд "a substitution view on metaphor" (метафора як заміна). Він же подає інший погляд на метафору "comparison view" (порівняння). У цьому разі метафора виникає на базі порівняння референтів різних концептуальних сфер завдяки їх однаковій функції або уподібнення (схожості) фізичних характеристик [13: 153-172]. Ми вважаємо, що з точки зору розгляду специфіки вторинної номінації саме погляд на метафору як на приховане, неповне порівняння є більш доцільним. "Метафора змушує нас звернути увагу на певну подібність – часто нову та несподівану – між двома та більше предметами" [14: 174]. Якщо квітка отримує назву "buttercup", то це не тому, що вона в дійсності є чашкою, а тому, що схожа на чашку, нагадує її своєю зовнішньою формою. Будь-який предмет оточуючого світу, що більш-менш нагадує чашу, може бути номінований в англійській мові як "cup", зокрема, це такі різні за референцією назви, як *baking cup* – "формочка для випічки", *pencil cup* – "підставка для олівців", *acorn cup* – "капелюшок жолудя" [6]. Термінологічна система в техніці, будівництві, інженерії насичена термінами, що містять у собі компонент "cup", *bearing cup* – "зовнішнє кільце підшипника", *brick cup* – "вогнетривка манжета", *oil cup* – "маслянка" [15]. Цікавими виглядають фітономінації, зокрема квіти та гриби, зі складовою "cup". Вони мотивовані подібністю грибного капелюшка чи власне квітки до чашки: *death cup* – "бліда поганка", *prickly cup* – "опеньок", *fairly cup* – "мителла", *buttercup* – "жовтець" [6]. В англійських діалектах засвідчено інші назви квітів, які мають у собі елемент "cup", наприклад *gold cup* – "жовтець луговий" [16: 49], *king-cup* – "калужниця болотна" [17: 20], *goldcup* – "жовтець" [18: 37]. Ці рослини номінуються завдяки уподібненню їхньої квітки до чашки або за ознакою кольору.

Виділимо номінації, що стосуються кубкових змагань (*cup tournament*), де маємо приклад ланцюгової полісемії: "cup" (чашка) – "cup" (кубок як спортивний трофей – метафоричне перенесення) – "cup" (змагання по кубковій системі – метонімія). Англійці виступають спортивною нацією, власне саме сучасне розуміння спорту та спортивних ігор виникло в Англії, як і багато видів спорту. Цим пояснюється продуктивність спортивних лексем, зокрема й похідних від слова "cup": *Cup Final* – "фінальна гра", *cup tie* – "кубкова пара команд", *cup-holder* – "діючий володар кубку" [6], *Cuppers* – "змагання з різних видів спорту серед коледжів Оксфордського університету" [19], *cup-tied* – "футбольний гравець, що був заграний за інший клуб в попередньому раунді" [3: 350].

Лексема "cup" входить у регулярні фразеологічні зв'язки. Вживання "cup" в англійській фразеології яскраво пов'язане з концептами "життя", "доля". Ціла низка стійких виразів пов'язана з долею (головним чином гіркою) людини: *to fill up the cup* – "переповнити чашу терпіння", *a bitter cup* – "гірка чаша", *let this cup pass from me* – "нехай промине мене ця чаша" [20]. Ці фразеологізми, які мають біблійне походження, метафорично пов'язують чашу з людською долею, базуються на порівнянні життя, яке потрібно прожити, з чашею, яку потрібно випити до дна. Ще один фразеологізм із негативною конотацією має давньогрецьке походження: *the cup of Circe* – "чаша Цирцеї" [20]. Однак чаша може бути не тільки ознакою чогось поганого, але й символом щастя: *a full cup must be carried steadily* – "щастя потрібно берегти" [20]. У цьому виразі повна чаша виступає символом багатства. *A loving cup* – "кругова чаша під час застілля", що виступає символом єднання [20]. Із застіллям можемо пов'язати й інший фразеологізм: *in cups* – "перебувати в стані сп'яніння", у якому просліджується метонімічний зв'язок між чашею та її випитим вмістом [20]. Прикладом антропоморфного перенесення є ідіома *a cup of tea* – "людина, особа". Культурно маркованими є англійські прислів'я, що порівнюють чашку з дружиною чи чоловіком у подружньому житті. *Such a cup, such a cruse; such cup, such cover; cup and cover hold together* – "який чоловік, така і дружина", *fair is the weather when cup and cover hold together* – "погода добра, коли чашка і кришка разом" [21: 335]. *A cup of tea* може бути не лише людиною, а й предмет: *It's another cup of tea* – "це зовсім інша справа" [20]. Цей самий вираз стосується й абстрактних понять: *Jazz just isn't my cup of tea* – "джаз мені не подобається". У цьому фразеологізмі чашка виступає в значенні "уподобання людини". Загалом чітко простежуються зв'язки: 1) концептуальна сфера "артефакти" (фрейм "посуд") – концептуальна сфера "фіто номінації" (фрейми "квіти" та "рослини"); 2) концептуальна сфера "артефакти": фрейм "посуд" – фрейм "механізми"; 3) концептуальна сфера "артефакти" (фрейм "посуд") – концепти "життя"; "доля"; 4) концептуальна сфера "артефакти" (фрейм "посуд") – концептуальна сфера "людина" (фрейм "подружнє життя").

Метонімія у вторинній номінації представлена перенесенням значення контейнер – вміст. Наприклад, у реченні *That cup was too sweet* – "чашка була надто солодкою", мова іде звичайно не про саму чашку, а про її вміст. "Cup" в англійській мові також сприймається як чітко визначена кількість рідини чи сипучої речовини. Вона трактується як "кулінарна побутова міра об'єму, що дорівнює 227 куб. см." [22].

Конверсія становить зміну парадигми частини мови без додавання афіксу. І.В. Корунець виділяє конверсію як продуктивний специфічно англійський спосіб словотворення, вважаючи модель "іменник – дієслово" однією з основних [23: 164]. Стосовно лексеми "cup" можемо виділити три конверсійних деривати. Значення "вміщувати щось у чашу" пов'язане власне з первинною семемою "чашка". Значення "надавати чомусь форму чаші" розвинулось із переносного "щось, що нагадує чашку за формою чи функцією". Частим є вживання цього значення стосовно рук людини: *Ann cupped her chin in her hands* – "Анна сперлась підборіддям на руки" [5: 153]. Третє дієслівне значення "ставити медичні банки" походить від "cup" у значенні "медична банка" і представляє собою звуження семантики до позначення реалії в медичній сфері.

Немотивоване слово "cup" виступає твірною основою для групи дериватів, що утворюються морфологічним шляхом. Арнольд І.В. розрізняє три напрямки морфологічного словотворення в англійській мові: афіксаційні деривати (коренева морфема + один чи більше афіксів); компаунди (дві чи більше основи поєднуються в нову лексичну одиницю); дериваційні компаунди (слова фрази поєднуються композиційно та афіксацією) [24: 78]. Афіксація представлена використанням словотвірних суфіксів в словах *cupping* – "використання медичних банок" та "утворення чашоподібної форми", *cupped* – "утворений у вигляді чаші, чашоподібний", *cupper* (позначення виконавця дії), *cupful* – "повна чашка" [5: 153]. Дериваційні компаунди зберігають у новоствореному дериваті композиційну семантику його елементів. Лексема "cup" входить до складу деривату *cup-bearer*. *Cup-bearer* у значенні "виночерпний" має словотвірну структуру *cup* (чаша) + *bear* (нести, підносити) + *er* (словотвірний суфікс зі значенням виконавця дії). Власне компаунди представлені словами *cupcake*, *cupboard* [3: 350]. *Cupcake* має значення "маленький кекс, що випікається в паперових гофрованих формочках, зазвичай вкритий глазур'ю" [22], утворилася лексема шляхом словоскладання *cup* (чаша) + *cake* (містечко, кекс). Оксфордський словник подає ще одне значення "слабкий, схожий на жінку чоловік". Очевидно, що це метафоричне значення розвинулося за асоціацією з

крихкістю, ламкістю, "тендітністю" такого тістечка [3: 350]. *Cupboard* зі значенням "буфет, сервант, шафа для посуду" виникло як словоскладання *cup* (чашка) + *board* (дошка, на яку ставили посуд). *Cupboard* виступає частиною фразеологізмів *cupboard love*, *cupboard lover*, *to cry cupboard*. *To cry cupboard* (буквально "кричати буфет, кричати до буфету") має значення "бути голодним", вживається у поєднанні зі словами *belly*, *inside*, *stomach*, наприклад, *So now away home, my inside cries cupboard* – "А зараз – додому, у мене живіт зводить від голоду" [20]. *Cupboard love* (буквально "буфетне кохання") означає "корисну любов, любов з розрахунком" [20]. *There was only cupboard love from his side* – "З його сторони це був лише корисний розрахунок". Зі словом *cupboard* пов'язаний також фразеологізм *a skeleton in the cupboard* – "стара сімейна таємниця, яку приховують від сторонніх". *Love locks no cupboard* – "кохання не зачинає буфетів" – англійське прислів'я говорить про те, що якщо в домі буфет чи сервант замкнений на ключ, то в цьому домі бракує любові [21: 331].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що лексема "cup" виступає твірною основою для формування метафоричних та метонімічних значень, морфологічних дериватів. Сферами референції метафоричного перенесення виявлено фітономінації, фрейм "механізми, концепти "життя", "доля", фрейм "подружнє життя". Метонімія у вторинній номінації представлена перенесенням значення контейнер – вміст. Перспективним виглядає вивчення фрейму "посуду" в лінгвокогнітивному та діалектному аспекті, зіставлення цієї лексико-семантичної групи з українськими номінаціями посуду, визначення культурної маркованості та особливостей мовної картини світу української та англійської мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
2. Шенделева Е.А. Полевая организация образной лексики и фразеологии // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 74-79.
3. The Concise Oxford Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 1708 p.
4. New Webster's Dictionary. – Miami: PSI Inc., 1991. – 255 p.
5. The Winston Dictionary of Canadian English. – Toronto: Holt and Winston, 1970. – 844 p.
6. Collins English Dictionary. В складі АBBYY Lingvo 12.
7. Балла Н.І. Новий англо-український словник. В складі АBBYY Lingvo 12.
8. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: Академія, 2000. – 368 с.
9. The Oxford Thesaurus. An A-Z Dictionary of Synonyms. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 1705 с.
10. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.
11. Блинова О.И. Явление мотивации слов. – Томск: Изд-во Алтайского ун-та, 1984. – 191 с.
12. Чудинов А.П. Политическая лингвистика (Общие проблемы, метафора). – Екатеринбург: Изд-во УрГИ, 2003. – 254 с.
13. Блэк М. Метафора // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172.
14. Дэвидсон Д. Что означают метафоры // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 172-193.
15. Большой англо-русский политехнический словарь. В складі АBBYY Lingvo 12.
16. Parish W.D. A Dictionary of the Sussex Dialect. – Lewes: Farncombe, 1875. – 148 p.
17. Gepp E. A Contribution to an Essex Dialect Dictionary. – London: Routledge, 1891. – 80 p.
18. Easther A. A Glossary of the Dialect of Almondbury and Huddersfield. – London: Trubner, 1883. – 152 p.
19. Великобритания. Лингвострановедческий словарь. В складі АBBYY Lingvo 12.
20. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. В складі АBBYY Lingvo.
21. Wilkinson P.R. A Thesaurus of English Traditional Metaphors. – London: Routledge, 1992. – 777 p.
22. Чернов Г.В. Англо-русский лингвострановедческий словарь "Американа-II". В складі АBBYY Lingvo 12.
23. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 464 с.
24. Арнольд И.В. Лексикология английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с.

Матеріал надійшов до редакції 03.09.2007 р.

Аладько Д.А. Семантическая структура лексемы "cup" в английском языке в лингвокультурном и когнитивно-прагматическом аспекте.

В статье рассматривается когнитивная и семантическая структура лексемы "cup" в английском языке с точки зрения ее системно-структурных парадигматических и синтагматических связей, выяснены модели семантической и словообразовательной деривации, конверсии. Определены ее культурно-семантические корреляты в английской языковой картине мира.

Aladko D.O. The Semantic Structure of the Lexeme "Cup" in English in Linguo-Cultural and Cognitive-Pragmatic Aspect.

The article deals with cognitive and semantic structure of the lexeme "cup" in the English language from the point of view of its system-structural paradigmatic and syntagmatic ties, considers the models of semantic and word-building derivation, conversion etc. Its culture-semantic correlates in the English language picture of the world is defined.